

„Román egyház” – „magyar vallás” – katolikus közösség Nyelv- és kultúraváltás a moldvai katolikus magyaroknál¹

A moldvai katolikusokról szóló latin, román és magyar nyelvű történeti forrásokban egyaránt találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az iratok szerzői a római katolikus vallást „*magyar vallásnak*”, a katolikus templomot „*magyar templomnak*”, a katolikus papot pedig „*magyar papnak*” nevezik.² Ezt a jelenséget a román történetírás a katolikusok földrajzi származására utaló adatként értelmezi, hogy ti. erdélyi jövevények (din Țara Ungurească). A magyar történetírás szerint azonban a megnevezés a katolikusok magyar etnikai eredetét jelzi.³ Ez utóbbi vélekedést egyébként több román szakértő is elfogadja.⁴ De vajon milyen szerep jut az egyháznak ott, ahol a befogadó állam nyelve és a hívek nyelve nem egyezik, sőt az egyház maga egy harmadik nyelvet alkalmaz? Mi történik a nyelv- és kultúracserére kényszerített és kényszerülő hívek anyanyelvű vallásosságával? A tanulmányban ezt a kérdést vizsgálom meg közelebbről, a moldvai katolikusok 20. századi története kapcsán, olyan román szerzők munkáira is támaszkodva, amelyek a téma hazai kutatástörténete számára is tanulsággal bírnak. Elsőként azokat a meghatározó intézkedéseket veszem számba, amelyek hatására az 1800-as évek végétől az egyházi adminisztráció és a hivatalos vallásosság fokozatosan elrománosodott, majd azokat az egyházi és állami rendelkezéseket, amelyek megváltoztatták az anyanyelvű hitéletet és az ahhoz szervesen kapcsolódó (magyar) etnikai önazonosságot. A dolgozat utolsó részében a személyes hitélet szintjére visszahúzódo, bizonyos területeken ma is lappangó magyar anyanyelvű vallásosságról ejtek szót. A tanulmány keretein belül a legjelentőségtebb események ill. fordulópontok kiemelésére szorítkozhatok. Célom az egyes szereplők (állam, egyház, közösség) erőviszonyainak az érzékeltetése, és annak bemutatása, hogy a moldvai magyarság hogyan viszonyult a

¹ A tanulmány „A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült” (BO/00256/21/1). Hálás szívvel köszönöm Domokos Máriának és Tánczos Vilmosnak a lektori véleményükben megfogalmazott szakmai útmutatásokat.

² Például: „*A magyarok »Ungur« néven hivatnak a moldvai oláhoktól, melly nevezet egyszersmind a katolikus[us] foglalja magában*” Jerney 1844–45: 23, 28. Vö. Gazda 1994: 276. „*Moldvában a 'katolikus' név annyira össze van forrva a magyar nemzetiséggel, hogy benmszülött, midőn 'ungur'-t, azaz magyart emleget, egyszersmind katolikuszt ért alatta*” Veszely – Imets – Kovács 1870: 42. A Román Nemzeti Levéltár Jászvásár Megyei Fiókjában fellelhető „*Pachetul 1078, Documente Catolice*” című fondjegyzékben, a jászvásári római katolikus templom és a római katolikus pap következetesen „*ungur*” néven szerepel („*biserica unguresscã*”, „*preotul ungur*”), a katolikus jelző ritkán fordul elő. Lásd még: Tóth I. 2006. 16. Egy másik, nem egyházi példát idézve: Perka Mihály feljegyzi, hogy az 1831-es szabófalvi felkelést – amit a Szabófalva környékén élő katolikus lakosság robbantott ki – a korabeli sajtó „*magyar revolúciónak*” nevezte. Perka 2006: 25.

³ Természetesen a katolikusok egy, éspedig a nagyobbik csoportjáról van szó. A magyarok mellett Moldvában lengyel és szász katolikusok is éltek.

⁴ Például Marius Diaconescu, aki többhelyütt felhívta a figyelmet arra, hogy Moldvában a katolikusokat a középkortól kezdve (egészen a két világháború közötti időkhöz) unguri-nak nevezték. Diaconescu 2005: 12.

hagyományt és vallást egyaránt érintő nyelvváltásra, illetve hogy ebben a viszonyulásban miként ismerhetjük fel a magyarság (rejtett) magyar identitásának a kinyilvánítását.

FEJEDELEMSÉG ÉS MISSZIÓ – ÁLLAM ÉS EGYHÁZMEGYE

A 19. század végén az Egyesült Fejedelemség⁵ függetleníteni kívánta a területén működő vallási intézményeket a külföldi befolyástól. A nyilvánosságnak szánt álláspontja szerint külső (például: magyar egyházi) segítség nélkül akart gondoskodni a saját híveiről és védelmet nyújtani számukra a különféle szükséghelyzetekben.⁶ 1860-ban, a kultuszminiszter azzal a kéréssel fordult a moldvai katolikus misszió vezetőjéhez, Eugen Zapolschi titkárhoz, hogy: „*Annak érdekében, hogy a kormány által szorgalmazott, a katolikus egyház nemzetiesítési terve⁷ minél előbb megvalósulhasson (...), mielőbb lássanak hozzá egy katolikus szeminárium alapításához Szabófalván*”.⁸ Helyes tehát Trunki – Bodó szerzőpáros megállapítása, miszerint: „*Az etnikailag homogén nemzetállam megteremtése egyenesen a magyar identitás és a katolikus vallás között fennálló, a korban magától értetődőnek tartott kapcsolat megszakítását kívánta meg*”.⁹ A katolikus-ügyet Vasile Urechia Alexandrescu¹⁰ képviselte, aki kiemelt figyelmet fordított a „*katolikus kisebbség megszervezésére*”. A román állam közbenjárására a Hittani Kongregációnál kieszközölte, hogy Róma távolítsa el a moldvai plébániákról „*a román nyelvet elutasító, magyarkodó papokat*”.¹¹ Urechia feladata volt biztosítani azt, hogy a román állampolgársággal rendelkező papok az állam felügyelete alatt és annak támogatásával működjenek.¹²

⁵ Moldva 1859-ben lépett perszónálunióba Havasalfölddel (Muntenia), ám az Oszmán Birodalomtól független autonóm státusát csak 1877-ben nyerte el. Az egyesült fejedelemség első uralkodója, 1859-től 1866-ig Alexandru Ioan Cuza volt.

⁶ Bișoc é. n.: 125–126, 138.; Despinescu 2015: 65–66.

⁷ „*Naționalizarea Bisericii catolice.*”

⁸ Az iratot Iosif Pal közli. Pal 1967: 121. Lásd még: Moraru 2011: 59. Vö. Trunki – Bodó 2017: 29.

⁹ Trunki – Bodó 2017: 55.

¹⁰ Vasile Urechia Alexandrescu (1834–1901) történész, író, politikus, egyetemi tanár, a Román Akadémia egyik alapító tagja. Aktív támogatója volt a Moldva és Valachia (Havaselve) egyesülését célzó törekvéseknek. A „*romanizmus*” („*romanismul*”) ideológia kiötlője és híve volt, amely a történelmi régiók román lakosainak kulturális és politikai együttműködését propagálta. A románok egységét szimbolizáló Kulturális Ligát az Osztrák-Magyar Monarchia területén élő románok aktivizálására hívta létre. A moldvai magyarság történelme szempontjából kiemelkedő érdeme, hogy 1895-ben az Akadémia évkönyvében, közreadta Marcus Bandinus 1646-os jelentését.

¹¹ A püspökség megalapításáról lásd az egyházmegye honlapján elérhető tanulmányt. A cikk szerzője: Iosif Moraru. Forrás: <http://ercis.ro/biblioteca/istorie.asp?nr=3> (Letöltés: 2022. 01. 06.). Urechia önéletrésében a következőket olvassuk: „*1871. május 31-én a pest-budai László Társulat gyűlésén néhány moldvai megye csángó falvainak a magyarosítását tárgyalták meg. Figyelemmel követtem majd feljelenitettem ezen ellenséges tervet*”. Urechia 2014. (számozás nélkül). Lásd még: Bișoc é. n.: 156.

¹² Pal 1967: 61. A kérdéstről lásd még: Demény 1982.

A Jászvásári Püspökség megalapítását számos tényező indokolta, ám kétségkívül a legdöntőbb szempontok politikai természetűek voltak.¹³ Iosif Pal egyháztörténész szerint, miután a „román állam és a Vatikán közötti tárgyalásokat a bécsi nunciaturán keresztül kellett lebonyolítani, a román állam maga intézkedett arról, hogy Romániában legyen egy katolikus központ, ami »abszolút román«. Ekkor határozták el a két püspökség (Jászvásár és Bukarest) megalapítását, ami majd maga alá vonja az összes latin rítusú egyházat Romániában. »Ez volt a román megoldás«, ami ugyan nem tett szert az osztrákoknak, de a Vatikán engedett a román nyomásnak és megalapította a két püspökséget”.¹⁴ A missziót irányító püspök, Iosif Camilli tehát kész ajánlattal érkezett 1883. augusztus 10-én Rómába, az ügyben összehívott tárgyalásra. A rövid és titkos államközi¹⁵ megbeszélésen, a moldvai misszió körülményeit javító kezdeményezésből¹⁶ püspöki székhely alapításáról született döntés, amit 1884. június 27-én, XIII. Leó pápa *Quae in christiani nominis incrementum* címmel kiadott bullája szentesített.¹⁷ Az alapítást követő események részletes követése nyomán tisztán látható, hogy a püspökség elsődleges célja a helyi katolicizmus intézményesítése és modernizálása, másfelől – előbbivel szoros összefüggésben – az etnikumok nyelvi és kulturális asszimilálása a többségi társadalomhoz.¹⁸

A tanulmány kereteit túlfeszítené mindazon területek egyenkénti számbavétele, amelyek ennek a célnak a szolgálatában álltak, ezen a helyen csak a legjelentősebbeket sorolom fel: a román nyelvű katolikus sajtó és irodalom megalapítása, a különféle egyházi oktatási és nevelési intézmények és kiadók létesítése,¹⁹ és mindezekkel párhuzamosan a magyar nyelv és szokáshagyomány ellen irányuló tiltó tevékenység. Az egyházmegye első püspökének, Iosif Camillinek a működését a kezdetektől fogva meghatározta és mindvégig kísérte a nyelvpolitika kérdése. Körleveleiben visszatérő követelésként jelenik meg, hogy „*Moldva területén a pasztoráció román nyelvű legyen, különösen ott, ahol eltérő nemzetiségű és nyelvű katolikusok élnek. A gyermekek*

¹³ Lásd: Despinescu 2015: 33. Ugyanez mondható el az 1883. április 27-én létrehozott Bukaresti Római Katolikus Érsekség kapcsán is, aminek az alapítását maga a román kormány kérte a Vatikántól. Lásd az érsekség honlapján olvasható, szerzői név nélkül közölt történeti áttekintés: <https://arcb.ro/website/arhidieceza/arhidieceza-romano-catolica-de-bucuresti/istoric/> (Letöltés: 2022. 01. 06.). A kérdéstről lásd még: Bișoc é. n.: 131–132.; Perka 2020: 26.; Táncoz 1999: 293.; Vincze 2004: 20, 56.

¹⁴ Pal 1967: 61.; Demény 1982.

¹⁵ Ti. az Egyesült Román Fejedelemségek és a római egyház. A tárgyalások titkosságát a román egyháztörténetírás nyomatékkal hangsúlyozza. Egyes érvelések szerint erre az ortodox egyház nyomása miatt volt szükség. Lásd például Bișoc é. n.: 138.

¹⁶ Benniszülött papság képzése, azaz teológiai szemináriumok alapítása, ferences kolostor létesítése, kulturális egyesületek létrehozása stb.

¹⁷ A 19–20. század fordulóján 244 katolikus települést találunk Moldvában, mintegy 65 ezer hívővel, akik körében 37 misszionárius szolgált. Megjegyzendő, hogy korábban a magyar politikai és egyházi (Szent László Társulat) diplomácia irányából is történtek kísérletezések szeminárium, kántorképző stb. létesítésére, amelyek azonban nem jártak sikerrel. A moldvai katolikus misszió magyar egyházszervezetkezéssel való kapcsolása, a magyar papok kiküldetése, a magyarok hazatelepítésének a terve mind-mind meghiúsult. A kérdéstről lásd: Seres 2002.

¹⁸ Ezekről a kérdésekről korábban részletesen értekeztem. Iancu 2013.; 2020.

¹⁹ A legjelentősebb a halasfalvi kántorképző. 1913. január 1-én útjára indult a ma is működő *Lumina Creștinului* című egyházmegyei havilap is.

és az ifjúság vallásos nevelése továbbá a templomi imádkozás nyelve csak a román lehet”.²⁰ Bár a helyi egyház vezetői között volt, aki elismerte a magyar nyelv használatának a szükségszerűségét, a gyakorlatban az egyház álláspontját érvényesítették, abból a megfontolásból, hogy „a magyar nyelvet sokan, a román nyelvet mindenki beszéli”.²¹ Camilli püspök az államnyelv kizárólagos használata mellett, a román nemzeti identitás és az állam iránti lojalitás kialakítását és megerősítését is elvárta papjaitól. A katolikusoktól megkövetelte, hogy „tartsák tiszteletbe és méltányolják a románok befogadó vendégszeretetét, akkor is, ha idegenek (...). Értékeljék az anyaország szeretetét, kövessék szokásait, amint az kötelességük is; ne kíséreljenek meg saját hagyományokat követni az én templomaimban, és ne engedjenek semmilyen külső befolyásnak” – fogalmazott leveleiben.²² Ugyanezek az elvárások nyertek megfogalmazást az állam részéről is. Az 1897-es, a nemzeti nevelésről szóló 72.232/18.425 számú rendeletben azt olvassuk: „Kötelezően elrendelem (...), hogy a gyermekeknek hazafias és nevelő hatású román énekek taníttassanak s ezek között is különösen a királyi himnusz”. Ugyanez a rendelet megköveteli, hogy a román nemzeti öntudatot és a hivatalok iránti feltétlen tiszteletet a tanulóifjúság körében ne csak az iskolákban, de az iskolán kívül is követeljék, a nyilvánosság előtt, vallási és nemzetiségi különbség nélkül, mindenkittől.²³ Az egyházi intézmények feladata volt „az egyházhoz és a hazához kötődő értelmiség kialakítása” és természetesen a papi és szerzetesi hivatások utánpótlásáról való gondoskodás.²⁴ A nyelv- és kultúraváltás tehát állami és egyházi szinten, összehangolt tervek szerint zajlott. A katolikusok számára az egyház mintegy szentesítette és hitelesítette a nemzeti törekvéseket.²⁵ A tanfelügyelői jegyzőkönyveket vizsgáló Trunki – Bodó szerzőpáros arra mutatott rá, hogy az oktatási intézményekkel szemben megfogalmazott „kulturális küldetés kéz a kézben járt a román patriotizmus elsajátításával. A szellem emberei által létrehozott műhelyekben a mesterségtanítás a román hazafivá nevelés kötelékében bontakozott ki. Szabófalván a leányiskola diákjainak oktatásában a kézimunka tanítása kiemelkedő helyet kapott. Ezen belül a himzésben nagy gondot fordítottak a közösség életében évszázadok óta meglévő magyar nemzeti motívumok

²⁰ Pr. Iosif Moraru: Scurtă istorie a Episcopiei Romano-Catolice de Iași. Forrás: <http://ercis.ro/biblioteca/istorie.asp?nr=4> (Letöltés: 2022. 01. 06.) Lásd még Bișoc é. n.: 175.

²¹ Lásd például Iosif Tomassi 1858-as, a Vatikánnak küldött jelentésében foglaltak. Despinescu 2015. 41. Az állítás egyébként kétséges, ugyanis a városközpontoktól félreeső falvakban még az 1900-as évek legvégén is éltek olyanok, akik nem beszélték a román nyelvet.

²² Bișoc é. n.: 174–175.; Despinescu 2015: 112.

²³ A rendelet 1903 augusztusában, 7104 szám alatt újra kihirdetésre került. A cikkelyt Barna Endre idézi Leonida Colescu (1872–1940) tanulmányából. Barna 1908: 68. Lásd még: Trunki – Bodó 2017: 209.

²⁴ Idézi Dobos 2004b: 256. Lásd még: Csűry 1934: 243–255.

²⁵ Trunki – Bodó szerzőpáros idéz egy számunkra is tanulságos szabófalvi esetet. A fiúiskola 1918. szeptember 1-én kelt jegyzőkönyvében olvashatók szerint „a pap, Grațian Carpați a község hivatalos szerveinek, a polgármesternek, a jegyzőnek, illetőleg a lakosoknak a jelenlétében a tanérvnyítás alkalmából vezet szentelt.” Trunki – Bodó 2017: 37.

román motívumokkal való helyettesítésére”.²⁶ Ezzel párhuzamosan a templomokban elhelyezett magyar motívumokat tartalmazó textíliákat eltávolították.²⁷

A halasfalvi kántorképző működésétől azt várták el: „*hogy kialakítsa a szükséges vallásos és zenei kultúrát egyházunk kántorai számára, és hogy ezáltal elzárják az utat az Erdélyből érkező kántorok előtt*”.²⁸ A halasfalvi nyomdában állították össze a Cationale Catholicum és más magyar énekeskönyvek román fordítását tartalmazó könyveket. Domokos Pál Péter kutatásai szerint „*az énekek legtöbb része magyar ének, ugyanazon szótagszámmal fordítva és ugyanarra a dallamra énekelve*”.²⁹ A népénekek mellett a vallásos szokások (pl. betlehemes) magyar szövegeit is lefordították román nyelvre.³⁰

Iosif Moraru egyháztörténész kiemelt jelentőséget tulajdonít az első bennszülött püspök kinevezésének, ami álláspontja szerint a „román katolikus egyház” valódi megszületését is jelképezi.³¹ A szabófalvi Mihai Robu (1888–1944) 1925. július 5-én kapta meg püspöki kinevezését IX. Piusz pápától. Személye szimbolikusan is megtestesítette a román katolikus állampolgárt.³² Robu, püspökségének első éveiben engedélyezte a magyar nyelv használatát az idősök gyóntatása során,³³ és ezzel, a papok hozzáállásától függően, a hívek éltek is (a 20. század végén is).³⁴ Az 1930-as évektől azonban radikális fordulat következik be a magyar nyelv és valláskultúra ellen irányuló intézkedések terén. A kántorok számára megtiltották a magyar nyelvű vallásos imák és énekek templomi használatát, begyűjtötték a magyar nyelvű könyveket,³⁵ a magyar nyelv használatát pedig

²⁶ Trunki – Bodó 2017: 43, 51, 111, 113.

²⁷ Perka 2020: 326.

²⁸ Bișoc é. n.: 159. Ezt Despinescu is hangsúlyozza. Despinescu 2015: 121. Adatok sokaságát közli Tánzos Vilmos. Például: Tánzos 1999: 294. Lásd még: Domokos 2001: 193. Megjegyzendő, hogy voltak olyan kántorok is, akik a mesterséget idősebb moldvai kántoroktól tanulták el. Domokos 2001: 117. Lásd még a halasfalvi kántoriskola és ferences gimnázium történetéről szóló összefoglalást: Dobos 2004a.; 2004b.

²⁹ Domokos 2001: 118. Itt jegyzem meg, hogy Domokos Pál Péter könyvének interneten elérhető változatát használtam. Forrás: <https://mek.oszk.hu/08500/08587/> Lásd még: Tánzos 1999: 294.; Vincze 2004: 178, 243. A fordítások jelentős részét Iosif Talmácel ferences végezte el, aki a román katolikus egyház nyelvi és kulturális romanizálásának legszorgalmasabb aktivistája volt. Vö. Domokos 2001: 175.; Perka 2020: 326–327.

³⁰ Domokos 2001: 118. Az egyház viszonyáról a helyi népszokásokhoz és általánosságban a néphagyományhoz itt nincs mód részletesen kitérni. A témát több tanulmányban kifejtettem. Ezen a helyen csak annyit jegyzek meg, hogy a „*keresztény hit tisztaságának védelme*”, az ebből a célból folytatott harc ugyancsak ezekben az évtizedekben (1920–1940) eszkalálódott. Iancu 2013.; 2020.

³¹ Szerző: Pr. Alois Moraru. Forrás: <http://ercis.ro/biblioteca/istorie.asp?nr=8> (Letöltés: 2022. 01. 06.)

³² Ugyanezt hangsúlyozza Meinolf Arens is, külön kiemelve Robu és a papság Vaszgárdával való együttműködését, amely a klerikális fasizmus és annak népi ideológiáját is létrehívta. Arens 2006: 52–53.

³³ Lásd a Jávor Béla által, 1932-ben készített interjúban elhangzottak. Közli: Perka 2020: 288–297.

³⁴ Szolonckai példa: „*[Maga hogy gyónik a papnak?] Mondom magyarul es, s rományul es. A bűnjeimet mondom rományul, s utána a Töredelmességet magyarul. [És ezt ő megérti?] Há ha érti, érti, s ha nem hát... De érti, hogy ne értse? Magyarul tudnak mind a kettő. Elhallgassa*”. Tánzos 1999: 297. A magyarul gyóntató Petrus Matthias Neumannra, Gyergyina páterre (Ioan Gherghina) ma is tisztelettel emlékeznek a moldvai katolikusok. Domokos 2001: 122.

³⁵ Lásd például: Csoma 2004.

büntették.³⁶ A magyarul valamelyest még tudó papokat olyan településekre helyezték, ahol a magyar nyelvet már nem használták és fordítva, a magyar nyelvű falvakba román anyanyelvű papokat neveztek ki.³⁷ A fenti körülményeket jól érzékelteti a bogdánfalvi eset (1930), amit Tánczos Vilmos tanulmányából idézünk fel. „*P. Neumann magyar nyelvű szolgálata szemet szúrt a felső egyházi vezetésnek, és az akkor már öreg papot azon a címen, hogy Bogdánfalva nem a minoriták plébániája, a jászvásári püspökség egy csak románul tudó világi pappal helyettesítette, és végleg eltávolította a plébániáról. Ezt a falu népe nehezen viselte el. Egyes családok lázadózni kezdtek, és a helyébe lépő, magyarul nem tudó papot (...) el akarták kergetni. Ezért büntetésképpen egy ideig, a népi emlékezet szerint mintegy öt évig, Bogdánfalva, (...) egyáltalán nem kapott papot, a klézsei plébános csak havonta egyszer jött el hozzájuk misézni*”.³⁸

A katolikusok kórházi helyzetét érzékeltetve idézzünk fel még egy példát. Balázs Péter újságíró beszámolójáról, hogy 1932-ben Iosif Tălmăcel ellátogatott Lészpedre, ahol kihirdette az egyházi nyelvhasználat szabályait, aminek értelmében a magyar nyelv használata tilos nem csak a szertartásokon, de az élet minden területén. Tájékoztatta a helyieket arról, hogy a rendelkezéssel szembeszálló „*az ég akaratával ellenkezik*”, továbbá „*ha nem mondanak le a magyar kántorról, az új rendelkezése szerint csendőrkézre kerülnek és internálják őket*”. Ugyanezen alkalommal a hatóságok le tartóztatták a helyi kántort, Tamás Ferenc Györgyöt, aki a nép kívánságára, a pap tilalma ellenére is használta a magyar nyelvet a templomban. A prédikációt házkutatás követte, mely során begyűjtötték a magyar nyelvű énekes és imádságos könyveket.³⁹ A magyar nyelvű vallási élet megtagadása miatt a falusiak összefogtak és kiűzték a faluból az új kántort. Tălmăcel levélben fordult a bákói csendőrpáncsnoksághoz, melyben úgy fogalmazott: „*a plébánia kikerülésével a falut ágyútűzzel el kell seperni a föld színéről*”. A géppuskákkal felszerelt katonaság megérkezett ugyan Lészpedre, ám amikor kiderült, hogy az elégedetlenség oka a magyar nyelvhasználat megtagadása volt, visszavonult. Tălmăcel maga is eltávozott és négy hónapra bezáratta a templomot. „*Ez alatt az idő alatt sok születés és halálozás történt. A temetési szertartást maga a nép végezte, pap és kántor nélkül*”.⁴⁰

Román és Bákó megye plébánosai, 1938-ban feljelentették a hatóságoknál azokat a kántorokat, akik a tilalom ellenére a vallásos szertartásokon magyar népénekeket használtak. A megyei prefektus az érintetteket beidézte, kihallgatta és börtönnel fenyegette meg azokat, akik a szabályt a későbbiekben megsértik.⁴¹ A konfliktus tíz évvel

³⁶ Domokos Pál Péter közreadja az 1938-ban Ferdinándfaluban, hivatalokban, köztereken és a templomban kihelyezett, a román nyelvhasználat kötelezettségére vonatkozó rendeletet. Domokos 2001: 130–131, 139, 171.; Du Nay 2008: 71.; Tánczos 1999: 179.; 2021: 53.; Vincze 2004: 215, 243. Erre az 1980-as évekből is van példa: Zsíros 2021: 363: 478. A hatóságok a plébániák számára összeállítottak egy, a tiltott könyvek listáját tartalmazó brosúrát is. Coşa 2009: 151.; Domokos 2001: 121.; Jerney 1844–1845: 107.; Tánczos 1999: 152–253, 294, 295.; 2021: 59–60.

³⁷ Csúry 1934.; Vincze 2004: 30.

³⁸ Tánczos 2021: 53.

³⁹ A cikk szerzője szerint Vörösmarty és Petőfi köteteket továbbá ábécéskönyveket is találtak a lézpedieknél.

⁴⁰ Balázs 1949: 15.

⁴¹ Németh Kálmán leveléből idézi: Vincze 2004: 244.

később is fennállt. A lészpediek 1947-ben Radu Roşuleţ kultuszminiszterhez fordultak hasonló panasszal. Levelükben arról tájékoztatták a politikust, hogy ők maguk román nemzetiségűek („*etnikailag román származásúak vagyunk (...) törekvéseink is mindig románok voltak (...) románok vagyunk, és a családban a magyar nyelvet használjuk*”), mégis azt kérik, hogy a templomban engedélyezzék az 1939-ben betiltott magyar nyelv használatát, lévén, hogy „*az asszonyok nagyon sokat szenvednek*” ennek hiányában. Ezzel egyidőben a lészpediek egy másik csoportja is levelet írt ugyanannak a miniszternek, az előbbiekkal ellentétes kérést fogalmazva meg, azaz, ne engedélyezze a település templomában a magyar nyelv használatát.⁴² A somoskai születésű Minuţ Ion 1992-ben közreadott életrajzában beszámol arról, hogy az 1940-es évek elején a ferences rendfőnök értekezletet hívott össze abból a célból, hogy a papsággal megvitassa a miséken használt énekek terén felmerült problémákat. A feljegyzés szerint az egybegyűlt papok közül 391-nek az volt a véleménye, hogy a misén továbbra is magyar énekek hangozzanak el, 42-en pedig azon a véleményen voltak, hogy a liturgia énekei román nyelvűek legyenek.⁴³

ELMÉLETEKKEL A VÉDELEM JEGYÉBEN

A második világháború után Moldva katolikus lakosságát azzal fenyegették, hogy a németek elhurcolását követően a Szovjetunióban deportálják.⁴⁴ A háborúkkal és diktatúrával terhelt évszázadban az egyháznak újból védelmébe kellett vennie a katolikusokat, és követelni állampolgári jogaik elismerését. Amikor 1923-ban egy kormányrendelet következtében megszűnt a hitoktatás az iskolákban, 13 plébános memorandumot küldött az illetékes minisztériumhoz, melyben egyebek mellett a következőket fogalmazták meg: „*Mi, Moldva katolikusai (...), nem vagyunk idegenek, hanem őshonos polgárok, akik, amint azt legjelesebb történéseink kimutatták: a Fejedelemség megalakulását megelőzően már itt éltünk. Minduntalan azt tapasztaljuk, hogy idegenekként bánnak velünk (...). Megvalljuk, hogy erőszakkal sem tudnak minket elidegeníteni szülőhazánktól (...), amelyért oly sok áldozatot hoztunk (...). Nem talál köztünk árulót, ugyanis mi szeretjük hazánkat, nem holmi parádés hazafisággal, hanem nagy áldozatok és tisztességes munka árán*”.⁴⁵ Ugyanebből a célból írta meg és adta közre 1942-ben Iosif Petru M. Pal: *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri* című művét.⁴⁶ Iosif Petru szerint a sovinszta magyarok⁴⁷ a Moldvában hallott „*magyar zsargon*” alapján az 1900-as évektől arról kezdtek írni, hogy a katolikusok magyarok,⁴⁸ sőt, a katolikusok történetét kellően nem ismerő román szerzők is ezt

⁴² A bákói csendőrség jelentéseit közli: Vincze 2004: 292–293.

⁴³ Idézi Perka 2020: 54.

⁴⁴ Erre a papság figyelmeztette a híveket a szószékről. Lásd még: Zsíros 2021: 320, 465.

⁴⁵ Doboş 2003: 106.

⁴⁶ Despinescu 2009: 154.

⁴⁷ Mások mellett Domokos Pál Pétert, Györffy Istvánt, Munkácsi Bernátot, Veress Sándort említi meg.

⁴⁸ Pal 1942: 23–24.

állítják.⁴⁹ Álláspontja szerint a székelyeket és a szászokat a teuton lovagok telepítették Moldvába, 1211 után,⁵⁰ s minthogy „*a katolikus hitélet nyelve a magyar volt, lévén, hogy a korabeli civil hatóságok („autoritățile civile”) is ezt a nyelvet használták (...), egy-két generáció alatt a magyar lett a hívek nyelve is*”.⁵¹ Nézete szerint a katolikusok másik csoportját az Erdély területén elrománosított, a 18–19. század folyamán Moldvába emigrált románok alkotják.⁵² Úgy véli, a katolikusok kapcsán emlegetett magyar (ungur) jelző nem etnikumot, hanem származást jelöl (ti. magyar térségből való).⁵³ Iosif Petru M. Pal végeredményben nem tagadja, hogy a moldvai katolikusok között voltak magyarok,⁵⁴ ám úgy véli, csakis a román származás lehet a magyarázat arra, hogy Róma, a 17. századtól egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a román nyelv egyházi meghonosítására.⁵⁵ Álláspontja szerint a katolikusok megnevezésére az egyetlen helyes elnevezés a román katolikus.⁵⁶ Azt nem tudjuk, hogy Iosif Petru M. Pal műve eljuttott-e, és ha igen, milyen hatást gyakorolt a papság és a hívek világképére, identitására. Ugyan az egyház a katolikus falvakban is népszerűsítette tanait, az nem kétséges, hogy az ún. tudományos, történeti munkák nem a katolikusok, hanem a román politikum és tudomány képviselői számára íródtak.

Egy évvel Iosif Petru M. Pal könyvének a megjelenése után Mihai Robu püspök Ion Antonescutól⁵⁷ kérte a moldvai katolikusok védelmét: „*Szolgáljon igazságot ennek a katolikus közösségnek, vessen véget a rágalmazásnak és üldöztetésnek, amely a hivatalnokok helyi képviselőitől indult (...). Híveim mindig is békés polgárok voltak, most is azok, és az ortodoxokhoz hasonlóan teljesítik a haza iránti kötelezettségeiket: megfizetik az adót, mindennemű költséget, elvégzik a katonaságot, feletteseikkel szemben engedelmesekek, az ország valamennyi testvéréhez hasonlóan viselik a terheket, Románián kívül nem ismernek más hazát, a határon túl élő magyarokkal nem szimpatizálnak (akikkel egyébiránt 1916–1918 között harcoltak), és a jövőben is harcolni fognak, ha erre szükség lesz (...). Mindnyájan románnak érzik magukat, románságuk büszkeségük, ezért szívfájdító számukra az, hogy mert katolikusok, idegeneknek vagy magyaroknak tartják őket*”. Az egyházfő levele végén hozzáteszi: „*Lehetséges, hogy*

⁴⁹ Radu Rosettit és Nicolae Iorgat nevesíti.

⁵⁰ Pal 1942: 25.

⁵¹ Pal 1942: 38.

⁵² Pal 1942: 39, 42.

⁵³ Érdekes, hogy a későbbiekben, a katolikus lakosság kapcsán egymástól megkülönböztetve említi a négy etnikumot: a vlahokat, szászokat, a székelyeket és a magyarokat. Pal 1942: 83, 85.

⁵⁴ „*Tagadhatatlan, hogy a moldvai katolikus népcsoportba beékelődött a magyar elem*”, akárcsak az ortodoxok közé. Pal 1942: 74.

⁵⁵ „*Magyarok, elmagyarosított kunok, székelyek és szászok*”. Pal 1942: 74.

⁵⁶ Pal 1942: 93. Érdekes adalékot olvasunk Perka Mihály könyvében: „*A csángók eredetével kapcsolatos polémia megjelenése előtt (1970 tájékán), tanúja voltam, többedmagammal, egy idős pap vallomásának, aki állítólag megkérdezte barátjától, I. P. M. Pal-tól azt, hogy mi az igazság azzal a problémával kapcsolatosan, amit könyvében tárgyal. A pap a következő választ kapta: »Az igazság pontosan az ellenkezője annak, amit a könyv állít, ám a könyvet az írott[ak] szerint kellett megírni!*«” Perka 2020: 19.

⁵⁷ Ion Antonescu (1882–1946) román politikus, marsall, 1933–34 között a román hadsereg vezérkari főnöke majd a hadügyminisztérium vezetője. 1940–1944 között államfő, Adolf Hitler szövetségese.

a moldvai katolikusok között valaki magyarnak vallja magát – lévén, hogy ez alatt a katolikusságot érti –, annak a régi szokásnak a maradványaként, hogy a magyar katolikusnak, a román vagy moldován ortodoxnak mondatik, ám ennek semmiféle etnikai konotációja nincsen.”⁵⁸

Ugyan más történelmi kontextusban, de lényegét tekintve ugyanehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az egyház és a kommunista államhatalom együttműködéséből napvilágot látott, *A moldvai csángók eredete* című mű (1985). A Dumitru Mărtinaș nevével fémjelzett kötet Iosif Petru M. Pal elméletét eleveníti fel, a katolikusok Erdélyben elmagyarosított majd Moldvába menekült románok álláspontot domborítva ki.⁵⁹ Mărtinaș már a harmincas években foglalkozott a témával, akkor még a legionárius mozgalom, a Vasgárda tagjaként.⁶⁰ Ion Coja történész szerint a kézirat sürgető publikálását Nicolae Ceaușescu utasítása tette szükségessé. A parancs értelmében „a »magyar elvtársak« kongresszusának időpontjáig közre kellett adni egy olyan művet, amely az esetlegesen felbukkanó »neonáci« magyar tanokat meghíúsítja”.⁶¹ A témára irányuló kutatásokból kiderül, „hogy a kéziratot a Titkosszolgálat átdolgozta, és ugyancsak a Titkosszolgálat kérésére a fényképek kikerültek a kéziratból (...). A dokumentumokból értesülünk továbbá arról is, hogy Mărtinaș könyve (...) néhány egyházi vezető közreműködésével látott napvilágot”.⁶² A fentiekben említett művekben közölt elméleteket a romániai egyháztörténetírás napjainkban is kritikai reflexió nélkül alkalmazza.

A második világháború utáni évtizedek egyháztörténetére, ill. a különféle rendelkezésekre itt részletesen nem térhetek ki, témánk szempontjából talán azt érdemes kiemelni, hogy az anyanyelvhasználat mellett magát a vallásgyakorlást is tilalom alá helyezték, az egyház működését pedig a legalapvetőbb vallási szertartás, a mise bemutatására korlátozták. Mint ismeretes, a Román Állam 1948. június 17-én (egyoldalúan) felmondta a Vatikánnal korábban megkötött konkordátumot, a bukaresti katolikus érsekséget pedig beolvasztotta a jászvásári püspökségbe. A fúzió 1989-ig fennállt. 1951. április 27-én a Kultuszminisztérium elismerte Petru Pleșca (1905–1977) általános helynöki jogkörét a jászvásári egyházmegye élén. Pleșca 1977-ben bekövetkezett halála után egy évig Andrei Gherguț vezette a hivatalt, őt követően a Gyulafehérváron, Márton Áron püspök által felszentelt Petru Gherghel irányította az egyházmegyét, egészen 2019-ig.⁶³ A szocializmus első éveiben az egyház erőteljes politikai nyomás alatt állt, ám a papság és a hatalom között a viszony fokozatosan javult. A Titkosszolgálat

⁵⁸ A levél keltezése: 1943. március 6. Közli: Perka 2020: 337–342. Ugyanekkor és ugyanebből a célból készültek az ún. genetikai vizsgálatok is. Lásd még a Titkosszolgálat iratait vizsgáló kutatók, kiemelten Olti Ágoston és Varga Andrea történészek által jegyzett tanulmányok. Összegző jelleggel lásd: Perka 2020: 342–353.

⁵⁹ Megjegyzendő, hogy Mărtinaș testvérét, Ioan-t is foglalkoztatta a román kereszténység és a moldvai katolikusok eredete. A témában írt két műve: *Istoria creștinismului la români și a catolicismului în Moldova* ill. *Originea ceangăilor din Moldova* 1989 után jelenhetett meg, utóbbit testvérével, Dumitru-val együtt jegyzi. Budulai 2016: 189.

⁶⁰ A Mărtinaș-könyv keletkezésének és recepciójának történetét Vincze Gábor foglalta össze. Vincze 2006.

⁶¹ Perka 2020: 30. Lásd még: Tánzos 2021: 54.

⁶² Perka 2020: 30.

⁶³ Az egyházmegye jelenlegi vezetője Iosif Păuleț.

mind a klérus, mind pedig a polgárok között kiépítette a megfigyelő rendszert, melynek tagjai kezdetben a büntetés alatt állókból kerültek ki, majd az 1960-as évektől, előnyök és javak szerzése reményében, önként vállalkozókkal egészült ki.⁶⁴

A 20. század eseményei sorában külön fejezetnek kell tekintenünk az 1940-50-es éveket, amikor a Román Kommunista Párt és a Magyar Népi Szövetség hosszas előkészületek után a moldvai falvakban iskolákat létesített, és néhány településen, rövid ideig (1947–1953) magyar oktatást szolgáltatott.⁶⁵ Az állam azt vélelmezte, hogy „*a nagyarányú analfebétizmus visszaszorításával, az anyanyelvű művelődés elterjesztésével a csángókat »ki lehet vonni az egyház befolyása alól«, és a köztük folytatott kommunista propaganda, a politikai munka is hatékonyabbá válik*”.⁶⁶ Az eseményekről tudósító sajtóhírek közös jellemzője az egyház- és papság ellenesség,⁶⁷ az egyház(iak) magyarellenességének az exponálása, a konfliktusok részrehabjló bemutatása stb. Bár az újságcikkek a politikai propaganda szolgálatában készültek, a túlzások ellenére sem tekinthetjük mindenestül valótlan hírközléseknek, hiszen a bennük vázolt körülmények még az 1989 utáni években is fennálltak.

A katolikusok körében uralkodó (nyelvi) viszonyokat végül jól tükrözi az is, hogy az 1948-as népszámlálást lebonyolító számlálóbiztosoknak – sajtóhírek szerint – komoly küzdelmet kellett folytatniuk azért, hogy a magyar önmeghatározásról lebeszéljék a lakosságot.⁶⁸ Ugyanezt látjuk a tanfelügyelők által készített jegyzőkönyvekben is. Az ezekben az években kibontakozó alapiskolai népoktatásban részt vevő tanítók a románul is tudó diák segítségével tudtak tanítani, lévén, hogy a gyermekek nagy része nem tudott románul.⁶⁹

„MŰ AZ MAGYAR NYELVET NEM AKARJUK EL HAGYNI” – A LAPPANGÓ ANYANYELVŰ VALLÁSOSSÁG

A tanulmány első felében az egyház és az állam által kezdeményezett, a katolikusok anyanyelvhasználatát és vallásos életét megváltoztató eseményeket, rendelkezéseket,

⁶⁴ Perka idézi Varga Andreától. Perka 2020: 27.

⁶⁵ A politikai szervezet helyi tagozatának irányítására általában a közösségekben köztisztvisletnek örvendő vagy valamilyen státust betöltő személyeket kérték fel. Így például Bogdánfalván a neves vallásvezető, „szentember” Andor Jánost. Tánzos 2021: 55.

⁶⁶ Vincze 2004: 44. A magyar nyelvű iskolákról lásd Trunki – Bodó 2017.; Vincze 2004: 42–47, 328–336.

⁶⁷ Egy példa Kovács György cikkéből: „*A Lengyelországból ideszármazott Hogyin páternek számtalan népellenes cselekedetéről rántották le a leplet a klézsai dolgozók. A faluban mindenki emlegeti az 1949. június 10-én megrendezett áldozást, mikoris az áldozásra kerülő gyermekek részére a szülőknek gyertyát kellett vásárolniok a boltból s ezenkívül egy szép tiszta, vadonatúj szervezetet (kendőt) kellett ajándékozniok a papnak. Az összegyűjtött holmikat Hogyin atya jó pénzért értékesítette a bákói kereskedőknél*”. Kovács 1950: 49. Ugyanitt kell megemlíteni Balázs Péter 1948 és 1949 között az *Igazságban* és az *Utunkban* közölt cikkeit is. Fontosabbak: Balázs 1948a.; 1948b.; 1949.

⁶⁸ Lásd például Balázs 1948.

⁶⁹ Ezt a kérdéskört kiválóan bemutatja Trunki Péter és Bodó Csanád kötete. Trunki – Bodó 2017. Kiemelten: 39, 79, 83, 85, 89. oldalakon olvasható adatok.

egyszóval: politikai és történelmi körülményeket ismertettem. A folytatásban a kántorok közreműködése révén, ugyan szerény, de mégiscsak fennálló anyanyelvű vallásosságról es szózt röviden.⁷⁰

Idézz fel mindenekeelőtt három példát, amely megmutatja azt, hogy miként viszonyultak a moldvai magyarok az anyanyelvű vallásosság megvonását elrendelő hatósági intézkedésekhez, és hogyan érhetjük tetten ezekben a viszonyulásokban nemzeti identitásuk megnyilvánulását, anyanyelvű kultúrájukhoz való ragaszkodásukat. Az első idézet a kákovai⁷¹ és nagypataki magyarok által 1930-ban írt, ezer aláírással ellátott, XI. Piuszhoz címzett levélből származik.⁷² *„Mi szegény Kákavai és Nagy Pataki és más falvaki magyarok, a mi nyelvünkön csángó magyarok, újra összeegyültünk (...) nagy keserűségben vagyunk oly formállag, hogy az magyar anyai nyelvet el akarják minden képpen tiltani mert az szent mise előt valo imádságokat olá hul végezi az kántor, az énekeket hasonló képpen és az ifjak ameddig az olá nyelven nem tudnak imádkozni, hát házasságra nem léphetnek. Különösen más öregeink vagy fiatalok asszonyaink akik olá hul nem értenek, elmenek, hogy az sz. gyónást el végezzék, azok mind el vannak az gyontato széktől üldözve és arra nézve sokan el hagyták az templomba menést vasárnap és ünnepnapokon (...). Mü az magyar nyelvet nem akarjuk el hagyni. (...) Nincs, aki meghalassa szükségünött, panaszunkott; nincs, aki az Isten szent igéit hirdesse nálunk a mi édes magyar anyanyelvünkön (...). Csak a mi környékünkön 20,000 lelket számláló magyar tömegnek avetlen (egyetlen) pap sem hirdet anyanyelvén szent hitünk igéit, pedig vallásunk tanítása szerént mindenki anya nyelven halgatja és értheti csak meg Isten és egy házunk szent tanítását”.*⁷³ A második idézet egy Domokos Pál Péternek címzett levélből származik, amit 1931-ben fogalmaztak meg: *„Jassii püspökeink mindig csak olasz emberek voltak; és csak olasz papokat rendeltek a szegény csángó népségnek, amelyek nagyon gyűlölék és tiltották édes magyar nyelvünk szólását; a csángó fiúnak, ki papságot tanalt Jassiban, nem volt szabad beszélni, írni vagy olvasni semmit magyarul, hogy a fiú sok csúfolás miatt önmaga meggyűlölte az ő édes magyar nyelvének szólását. Úgy törtint a mai Püspökünkvel is, aki gyűlöli az ő maga magyar nyelvit”.*⁷⁴ Végül, a lujzikalagori Csernik Antal II. János Pál pápához intézett szavait idézzük fel 1992-ből: *„Szentséges Atyám! Kérjük segítsen münket, hogy a csángó falvakban magyar miséket is mondjanak. Nálunk Lujzikalagorban vasárnap öt mise van, s az öt miséből lehet csináljanak egyet magyarul. Románra es szükség van, mert sok román van közöttünk, de lehen magyar mise es, ne maj vesszék el az édes anyanyelvünk. Mink édesanyánkat szeretjük, Szűzanya Máriát szeretjük, Jézus Krisztust szeretjük. S édes anyanyelvünket szeretjük. Magyarország édes országunk, ne maj szakadjunk el tőlle. Kérjük, hogy ezt a jót csinálja meg nekünk. Dícsértessék a Jézus Krisztus!”*⁷⁵

⁷⁰ A kántorok szerzteágazó és rendkívül meghatározó szerepét a katolikusok vallási életében a legkörrültekintőbben és a legrészletesebben Táncoz Vilmos tárta fel. Táncoz 1995.

⁷¹ Forrófalva (Fărăoani) egyik neve. Nagypatak (Valea Mare) 1968 óta Forrófalva település része.

⁷² Perka 2020: 402–403. Lásd még Vincze 2004: 170–177. A panaszlevél végén a három település lakóinak a névsora olvasható: 420 aláírás Ferdinándfaluból, 760 Kákováról, 147 pedig Nagypatakról.

⁷³ Vincze 2004: 170.

⁷⁴ Domokos 2001: 202.

⁷⁵ Sz. n. 1992: 28.

A magyar olvasó számára nem szükséges ecsetelni a (moldvai) magyarnyelvű vallásos hagyomány gazdagságát,⁷⁶ sem a 20. századra történeti jelentőséggel bíró archaikus népi imahagyomány fontosságát,⁷⁷ amely a paraliturgikus események keretében⁷⁸ élte túl a kritikus évszázadot.⁷⁹ A korábbiakban vázoltak alapján látható az is, hogy a század első évtizedeiben a nyilvános egyházi vallási eseményeken, a kétnyelvű falvakban szinte mindenütt általános volt a vallási életben a két- ill. háromnyelvűség, mely során a pap latinul misézett, románul prédikált, a hívek pedig magyarul énekeltek.⁸⁰ A filiák nagy részén misét ritkán mutattak be, itt a helyben lakó kántor vezette az ünnepi imaalkalmat, több helyütt magyar nyelven.⁸¹ Domokos Pál Péter az 1930-as években szerzett tapasztalatai szerint „*a pap nélkül végzett istentiszteletek állanak a nép lelkéhez a legközelebb*”.⁸² A kántor „*istentisztelete*” Csűry Bálint számára is igen emlékezetes maradt, aki az eseményről a következőket jegyezte fel: „*Felejthetetlen benyomást tett rám, mikor első alkalommal jelen voltam egy ilyen vasárnap délutáni tanításon és istentiszteleten [amit a kántor tartott]. (...) Templomi tanítás és ima csángó nyelvjárásban! (...) A deák vezeti az egész délutáni istentiszteletet, a litánia egyes mondatait éneklő hangon s a jellemző sz-ező csángó nyelvjárásban adja elő: »Ó, Jézusz, ó Jézusz, ó Jézusz! Légy irgalmasz, légy kegyelmesz!« A nép minden mondatot hangosan utána mond, valósággal utána kiált a deáknak (...). A csángó a templomban valóban kiált az Istenhez. Az istentisztelet végén befejező ének következik (...). Mélyen megkap az ének fájdalmasan szomorú dallama. Pedig nem éneklük zeneileg szépen, csakhogy egész lelkükből éneklük. Már a vége felé nincs benne harmónia, felbomlik az ütem. A befejező felkiáltásokat már egyik csoport elébb éneklí, mint a másik. S mégis ez az erőteljesen énekel, glissandóival jajveszékelésszerű, zűrzavaros kiáltozás Szűz Máriához, különös erővel ragad meg ebben a távoli templomban”.⁸³*

Az egyház úgy tekintett a kántorokra, mint a „*magyarkodás*” legerőteljesebb képviselőire a katolikusok körében. A már idézett Iosif Petru M. Pal feljegyezi, hogy a kántorok „*a magyar Cantional*”-hoz jobban ragaszkodtak, mint a *Misale*-hoz”.⁸⁴ „*Ennek*

⁷⁶ Gondoljunk Domokos Pál Péter és mások népénekgyűjtéseire, vagy a témában legfrissebb, Tánczos Vilmos által jegyzett tanulmány adataira, a bogdánfalvi kántorok, énekvezetők több mint 100 daraból álló népének-repertoárjára. Tánczos 2021. 65–82. Rendkívül értékes a Zsíros Tibor által közreadott 147 oldalt számláló, 1909-ben készült „*Forrófalvi kéziratok énekeskönyv*” is. Zsíros 2021.

⁷⁷ Az archaikus népi imák repertóriumát Tánczos Vilmos 1999-os kötetében állított össze ill. adta közre. Tánczos 1999: 323–353.

⁷⁸ Rózsafüzér társulatok, Szent Kereszt Hadserege Egyesület csoportjai, búcsús zarándokcsoportok, virrasztók. Tánczos 1999: 122, 134.

⁷⁹ Tánczos 1999: 7, 15–16. Az archaikus imák fennmaradásának egyik oka éppen az, hogy feltehetően eredendően sem tartoztak a hivatalos imahagyományba. Tánczos 1999: 297–299.

⁸⁰ Erre vonatkozó adataink vannak Szabófalva, Kelgyest, Trunk, Ketris, Onyest (Tánczos 1999: 16, 20, 28, 43, 100, 234.), továbbá Bogdánfalva, Ferdinándfalva, Máriafalva (Domokos 2001: 122, 129, 135.) településekről. Lásd még: Rubinyi 1900: 690–692.

⁸¹ Sok helyütt, például Magyarfaluban (Arini) még az 1960-as években is.

⁸² Domokos 2001: 118. Ez a korábbi évszázadokban is jellemző volt: Tánczos 1995: 84.

⁸³ Feljegyezi azt is, hogy ugyanebben az időszakban, másutt, például Forrófalván már nem engedélyezték a magyar nyelv használatát a templomban. Csűry 1934: 241–244.

⁸⁴ A *Cantionale*-hoz és általában a magyar nyelvű népénekekhez való kötődésről lásd például: Tánczos 2021: 52.; Domokos 2001: 136.; Harangozó–Kövári 2005.; Kövári 2006.

következtében – írja, a román katolikus gyerekek a kántorok által számukra megtanított imák, énekek és katekizmus által elmagyarosodtak”.⁸⁵ A szerzetes szerint a székely kántorok elmagyarosították híveik nevét, és magyar nyelvű sírfeliratokat készítettek.⁸⁶ A jászvásári egyházmegye tisztában volt azzal, hogy a kántorok működésének kiemelt szerepe volt abban, hogy Moldvában a katolikus vallás fennmaradt,⁸⁷ és azt is tudták, hogy a katolikus hívek egyházhoz való hűsége nem független attól a körülménytől, hogy számukra a katolicizmus egyszersmind az anyaországot, a nemzetet, az anyanyelvet jelenítette meg. A katolikusok azért maradtak meg katolikusoknak, mert az volt a „magyar” (a saját) vallás. Napjainkban már világosan látjuk a jeleit annak, hogy a nemzeti jelleg eliminálása a vallásos identitásból, a vallás/a katolicizmus jelentőségének a csökkenését hozta magával.

Ismereteink szerint az 1990-es évek végén a magyar imákat (még) ismerők egy része a román és a magyar imákat egyaránt imádkozta,⁸⁸ a magyar nyelvű közösségekben pedig a – tágan értelmezett – fohászok nyelve ma is magyar. Összességében azonban vitathatatlan Tánczos Vilmos 1999-ben megfogalmazott megállapítása, miszerint „ma már magyar nyelvű közösségi vallásgyakorlás nincsen Moldvában. Legtovább a halottvirrasztókban és a távolabbi kegyhelyekre – Csíksomlyóra, Máriaradnára, Cacicára sőt olykor moldvai templombúcsúkra zarándokló búcsús csoportok körében maradt fenn a magyar vallásos népének és ima”.⁸⁹ Ugyanakkor néhány településen (Pusztina, Magyarfalu) léteznek magyarnyelvű imacsoportok is, amelyek otthonokban, ill. különféle közösségi eseményeken tartják meg magyar nyelvű imaalkalmaikat.

Ismeretes, hogy a népi kultúra egészen az 1990-es évekig rendkívül meghatározó volt a moldvai katolikus falvakban. A társadalmi kapcsolatok és az erkölcsi kérdések terén az egyház hatalma és befolyása korlátlan volt, püspöki rendeletek és utasítások sokasága tanúskodik erről.⁹⁰ A vallás nyelvéhez szorosan kapcsolódó kérdések mellett az egyház a népszokások terén is változásokat követelt. A magyar nyelvű szokásköltészet legko-

⁸⁵ Pal 1942: 76.

⁸⁶ Pal 1942: 77. György Endre ennek az ellenkezőjéről ír 1911-ben jegyzett cikkében. Az egyházi hatóságok nem engedélyezték, hogy páter Ferenczy sírkövén magyar felirat is legyen. György 1911: 4–5.

⁸⁷ Ezt mások mellett Tóth István György is hangsúlyozta. Tóth I. 1988: 145.

⁸⁸ Ennek oka a személyes kötődés vagy az, hogy az imákat „nagy erejűnek” tartották. Tánczos 1999: 49, 83, 86, 99, 104, 160, 175, 195, 220, 229, 239.

⁸⁹ A hetvenes-nyolcvanas évekig. Tánczos 1999: 122, 134.

⁹⁰ A sok példa közül itt az első, bennszülött püspök rendeletét említjük meg. 1926-ban kiadott közleményében Mihai Robu szabályozza a tánc egyházilag és morálisan elfogadható formáját. Eszerint a multságokat a plébánia udvarán és az esti mise időpontjáig tarthatják meg; a pap felügyeli az eseményeket; a normaszegőknek kézben tartott gyertyával kell részt venniük a nagymisén; nem lehetnek keresztszülők stb. Ugyanilyen elvek mentén szabályozták a lakodalmakat, az ún. guzsaloyosságokat, a halottak emlékére megtartott szokásokat stb. Doboş 2003: 110–113.

rábban az északi falvakban tűnt el, avagy vált román nyelvűvé.⁹¹ A déli falvakban a 20. század második felében bár erősen szórványosan, de még eleven volt. Az ismert népköltészeti gyűjtemények mellett külön figyelmet érdemelnek azok, amelyeket a gyűjtők az 1970–1990 közötti időszakban rögzítettek és később közreadtak. A több tudományterületen hasznosítható, rendkívüli értékkel bíró kiadványok szerzői közül Csoma Gergelyt, Harangozó Imrét, Jáki Sándor Teodózt, Kővári Rékát és Zsíros Tibort kell kiemelni.⁹²

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban a jászvásári egyházmegye megalakulását (1884) követően állami, hivatalos szintre lépő, a moldvai magyarok nyelv- és kultúráváltására irányuló legfőbb intézkedéseket tekintettem át. A dolgozatban idéztem, a magyar olvasó számára talán kevésbé hozzáférhető román nyelvű szakirodalom által megerősítve látjuk azt, amit a magyar kutatók közel két évszázada hangsúlyoznak, hogy a román nemzetállam megszilárdulásának folyamatában, a katolikusok esetében, szükség mutatkozott a magyar identitás és a katolikus vallás között fennálló kapcsolat elszakítására.⁹³ A jászvásári egyházmegye 20. századi története kis túlzással, ám a magyarság szempontjából túlzás nélkül: ennek a tervnek a jegyében, árnyékában zajlott. A központilag irányított hivatalos vallásosság erősödésével párhuzamosan zajlott a kántorok működéséhez szorosan kapcsolódó anyanyelvű népi vallásosság háttérbe szorítása.⁹⁴ A háborúk és etnikai konfliktusok közepette az egyház több ízben került abba a helyzetbe, hogy az állami hatóságok által idegennek (magyarnak) és ebből adódóan, a nemzeti egységre, az állam szuverenitására nézve veszélyesnek nevezett katolikus lakosságot „megvédje”. Ebből a célból különféle folyamodványokat intéztek az állami vezetőkhez, a tudóstársaságok és a közélet számára pedig erősen vitatható eredetelméleteket ötlöttek. Az etnikum „védelme” jegyében tiltották a magyar nyelv, a magyarnyelvű ima- és énekehagyomány, a magyar népköltészet használatát és támogatták a magyar közösségek nyelvi és kulturális asszimilációját. A moldvai magyarok szerény eszközökkel rendelkeztek a fenti folyamatok befolyásolásához, és bár éltek ezekkel a nem kis kockázattal járó lehetőségekkel, jelentős eredményt nem érhettek el.

⁹¹ Lásd például Hermann Júlia 1906–7-es gyűjtését. Idézi Perka 2020: 250–251. A nagypataki származású Kósa Antal (Anton Coşa), Chişinău püspöke visszaemlékezésében maga is felidézi, hogy: „voltak családok, amelyekben a nagyszülők vagy a szülők még tudtak egy-egy imádságot vagy éneket magyarul (...). Én is emlékszem még nagyanyámra, sőt édesanyámra is, aki tudott magyarul egy vasárnap reggeli imát és egy nagyböjti éneket. Ez mai napig öröm számunkra, és néha-néha megkérjük édesanyánkat, hogy mondja el nekünk a vasárnap reggeli imát. Most ismét megkértem őt, és sikerült leírnom, hogy Önök is megismerjék: Felkelék én vasárnap jó réggel, kimenék én az ajtóm eleibe”. Idézi: Perka 2020: 438–439.

⁹² A gyűjtemények népdalokat, balladákat, népénekeket, imákat és archaikus népi imádságokat, urálásokat, lakodalmi csujjogásokat, ihogásokat, menyasszonybúcsúztatókat, táncdallamokat, beszélgetéseket stb. tartalmaznak. Csoma 2016., 2004.; Harangozó 2001.; Harangozó–Kővári 2005.; Jáki 2002.; Kővári 2006.; Zsíros 2021.

⁹³ Trunki – Bodó 2017: 55.

⁹⁴ Tánczos 1995: 85.

A nyelvcseré magával hozta a kultúraváltást is.⁹⁵ A többségi társadalomban való „feloldódás” folyamán az önazonosság attribútuma továbbra is a katolikus vallás, ám a vallás, mint olyan veszített életmódmeghatározó szerepéből. Az utóbbi években végzett terepmunkák tapasztalatai azt mutatják, hogy a katolikusok körében a hagyomány (=vallás) és az istenhit viszonyában a hangsúly a személyes istenkapcsolatra tevődik át. A vallás közösségmegtartó szerepe már nem kizárólagos, az emberi kapcsolatok és kötődések újrendeződnek, a társadalom egésze atomizálódik. A 20. század folyamán, az egyház által mesterségesen megalkotott katolikus közösség („*comunitate catolică*”) rendkívül törekeny és labilis konstrukciónak bizonyul.

Irodalom

ARENS, Meinolf

2006 Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről. In: Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. 47–70. Budapest: Teleki László Alapítvány.

BALÁZS Péter

1948a Papi kinyújtás – csendőri segédlettel. Nem rossz üzlet háromnegyed millióért Klézsában papnak lenni. *Igazság*, febr. 6.

1948b Egyházi átok, középkori tövisszorosító, vesszőfuttatás Ferdinándon. *Igazság* 1948. február 19.

1949 Vatikáni janicsárok rabságában. *Utunk* IV. 5.15.

BARNA Endre [Középjaitai Barna Endre]

1908 Románia nemzetiségi politikája és az oláhjú magyar polgárok. Kolozsvár: EMKE.

1911 Etelközi levelek. *Budapesti Hírlap* XXXI. 15. 6–7. Új kiadás: In: Harangozó Imre (szerk.): „*Ott hul éltek vala a magyarok...*” *Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából*. 35–44. Újkígyós: Ipolyi Arnold Népfőiskola.

BUDULAI, Ieronim

2016 *Iugani. File de istorie*. Iași: Editura Presa Bună.

COȘA, Anton

2009 *Monografia comunei Gioseni*. Iași: Sapientia.

CSOMA Gergely

2004 *Elveszett szavak*. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei. Budapest: Etnofon Kiadó.

2016 *Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából*. Budapest: Fekete Sas.

CSÚRY Bálint

1934 Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt. *Debreceni Szemle* VIII. 6. 241–255.

DEMÉNY Lajos

1982 Csángók az egyesülés korában. Bonyodalmak egy képviselő-választás körül I. *A Hét* XIX. 1982. május 7–8. Újabb kiadás: *Moldvai Magyarság* IX. 98–99. 4.

⁹⁵ Vö. Tánzos 1999: 293–314.; 2021. 50.

DESPINESCU, Anton

2009 Parohia Romano-Catolică Luizi-Călugăra în cadrul Episcopiei de Iași. In: Antonel-Aurel Ilieș et alii: *Monografia comunei Luizi- Călugăra*. 131–194. Roman: Serafica.

2015 *Nicolae Iosif Camilli. Primul episcop de Iași (1884–1894, 1904–1915)*. Iași: Sapientia.

DIACONESCU, Marius

2005 A moldvai katolikusok identitáskrizise a politika és a historiográfiai mítoszok között. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. 9–20. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

DOBOȘ, Dănuț

2004a Școala de dascăli din Hălăucești. In: Dănuț Doboș – Silviu Văcaru ed.: *Hălăucești. Sat de veche tradiție cultură-religioasă*. 217–254. Iași: Sapientia.

2004b Gimnaziul franciscan. In: Dănuț Doboș – Silviu Văcaru ed.: *Hălăucești. Sat de veche tradiție cultură-religioasă*. 255–262. Iași: Sapientia.

DOBOȘ, Dănuț (ed.)

2003 *Sagna. File de monografie istorică*. Iași: Sapientia.

DOMOKOS Pál Péter

2001 *A moldvai magyarság*. 6. kiadás. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

DUMEA, Emil

2005 *Istoria bisericii catolice din Moldova*. Iași: K. n.

DU NAY, Alain

2008 *Români și maghiari în vârtejul istorie*. Buffalo – Toronto: Editura Matthias Corvinus.

GAZDA József

1994 A nyelv és a magyarságtudat szintjei a moldvai csángóknál. *Néprajzi Látóhatár* III. 1–2. 269–282.

GYÖRGY Endre

1911 Az etelközi csángók. Levél a szerkesztőhöz. *Budapesti Hírlap* XXXI. 23. 4–5.

HARANGOZÓ Imre (szerk.)

2001 „*Ott hul élték vala a magyarok ...*” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából. Újkígyós: Ipolyi Arnold Népfőiskola.

HARANGOZÓ Imre – KÖVÁRI Réka

2005 *Etelközi fohászok*. CD–melléklettel. Újkígyós: Ipolyi Arnold Népfőiskola.

P. JÁKI Sándor Teodóz

2002 *Csángókról, igaz tudósítások*. Budapest: Való Világ Alapítvány.

KÖVÁRI Réka

2006 A Kájoni Cantionale énekei a moldvai csángók között. In: *A népének mint a hagyományos vallásgyakorlat egyik legfontosabb eleme*. Jáki Sándor Teodóz OSB a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület hetvenöt esztendő elnöke tiszteletére rendezett tudományos ülés előadásai. Csángó Füzetek 5. 103–113. Budapest: Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület.

IANCU Laura

2013 A népi és egyházas vallásosság ütközésének egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldvában. *Ethnographia* 124. 4. 511–531.

2020 A szokások harcmezéjén a két világháború között. „A Forrófalvi Plébánia Lapja” (Forrásközlés). *Ethno-Lore* 37. 267–304

JERNEY János

1844 *Keleti utazása a 'magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett, 1844 és 1845.* I. Pest: K. n.
KOVÁCS György

1950 *A szabadság útján. Moldvai csángók között.* Kolozsvár: A RNK Írószövetségének
Irodalmi és Művészeti Kiadója.

MORARU, Alois

2011 *Iezuiții în Moldova (1588–2010).* Iași: Editura Presa Bună.

PAL, Iosif Petru M.

1942 *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri.* Săbăoani –
Roman: Serafica.

PERKA Mihály

2006 Szabófalvi események. In: Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók.* 19–25.
Budapest: Teleki László Alapítvány.

2020 *Gyökek. A moldvai magyarokról. A csángók.* Budapest: Kairosz Kiadó.

RUBINYI Mózes

1900 A moldvai csángókról. *Vasárnapi Újság* 42. 690–692. Új kiadás: In: Harangozó Imre
(szerk.): „*Ott hul éltek vala a magyarok...*” *Válogatás az észak-moldvai magyarság népi
emlékezetének kincsesládájából.* 45–52. Újkígyós: Ipolyi Arnold Népfőiskola.

SZ. N.

1992 Magyarország édes országunk. *Örökség.* A színhagyomány folyóirata. 1992. 1. 28.

SERES Attila

2002 „Csángómentés” Moldvában a XIX–XX. század fordulóján. *Pro Monoritate* Tél, 17–47.

TÁNCZOS Vilmos

1995 „Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. *Erdélyi Múzeum* LVII. 3–4.
82–98.

1997 Hányan vannak a moldvai csángók? *Magyar Kisebbség* III. 1–2. 370–390.

1999 *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük.* Csíkszereda: Pro-Print.

2021 Kájoni-örökség és 20. századi moldvai történelem. Andor János (1914–2002) bogdánfalvi
búcsúvezető példája. In: Iancu Laura (szerk.): *A moldvai magyarság kutatása a 21.
században.* Tanulmányok Domokos Pál Péter tiszteletére. 50–82.; 271–273. Budapest:
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

TÓTH István György

1988 Diákok (licenciátusok) a moldvai csángó magyar művelődésben a XVII. században. In:
Zombori István (szerk.): *Az értelmiség Magyarországon a XVI–XVII. században.* 139–
147. Szeged: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

2006 A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a
17. században. In: Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók.* 11–17. Budapest: Teleki
László Alapítvány.

TRUNKI Péter – BODÓ Csanád

2017 *A tanfelügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban.* Kolozsvár:
Kriterion Könyvkiadó.

URECHIA, Vasile Alexandrescu

2014 *Din tainele vieței. Amintiri contemporane (1840–1882).* București: Editura Polirom.

VESZELY Károly – IMETS Fülöp Jákó – KOVÁCS Ferencz

1870 Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban. Maros-Vásárhely: K. n. Reprint: 2004 Csíkszereda: Státus Kiadó.

VINCZE Gábor (szerk.)

2004 *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Budapest – Kolozsvár: Teleki László Alapítvány, Erdélyi Múzeum Egyesület.

2006 „Román–csángó kontinuitás”? Harminc éve jelent meg D. Mărtinaş hírhedett könyve. *Székelyföld* X. 1. 291–306.

ZSÍROS Tibor

2021 *Képek, emlékek Moldvából és Erdélyből (1974–1990)*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Levéltári források

BIȘOC, Bernard

É. n. *Ierarhia catolică a Moldovei, I–III*. Archivele Naționale ale Statului, Filiala Bacău. Colecția de Manuscrise.

PAL, Iosif

1967 *Clerul indigen catolic din Moldova*. Archivele Naționale ale Statului, Filiala Bacău. Colecția de Manuscrise.

Iancu Laura

titulus, munkahely

e-mail:Phd, ELKH BTK Néprajztudományi Intézet

Iancu.Laura@abtk.hu

